

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ШЕСТАКОВА АННА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 331.101:338.43

**АЛЬТЕРНАТИВНА ЗАЙНЯТІСТЬ У ВІДТВОРЕННІ
ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Житомир – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському національному агроекологічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **Ходаківський Євгеній Іванович**, Житомирський національний агроекологічний університет, професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор **Михайлова Любов Іванівна**, Сумський національний аграрний університет, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та євроінтеграції

кандидат економічних наук, доцент **Обіход Світлана Вікторівна**, Житомирський державний технологічний університет, доцент кафедри управління персоналом і економіки праці

Захист відбудеться 09 лютого 2018 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.083.02 у Житомирському національному агроекологічному університеті Міністерства освіти і науки України за адресою: 10008 м. Житомир, бульвар Старий, 7, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Житомирського національного агроекологічного університету Міністерства освіти і науки України за адресою: 10008 м. Житомир, бульвар Старий, 7.

Автореферат розісланий 05 січня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

Л. В. Тарасович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ключовою ланкою розвитку сільської економіки виступають трудові ресурси. Темпи економічного зростання і здатність жителів сільських територій перетворювати результати трудової діяльності на підвищення рівня життя безпосередньо залежать від повноти використання можливостей всіх сфер зайнятості. Залучення населення до форм альтернативної зайнятості є запорукою ефективною диверсифікації виробництва, задоволення життєвих потреб та, власне, сенсу праці. З огляду на зазначене, виникає потреба у визначенні ролі альтернативної зайнятості в активізації використання трудових ресурсів і повноцінного функціонування сільських територій, що є глибоко актуальною проблемою. Значення альтернативної праці сільського населення полягає також у забезпеченні умов для підприємницької діяльності, доступі до природно-рекреаційного потенціалу та інфраструктури, що потребує комплексного наукового обґрунтування необхідності розвитку місцевих промислів як важливої складової механізму ефективного формування зайнятості сільського населення.

Вивченню сутності трудового потенціалу і підходів щодо його оцінки присвятили свої праці такі вітчизняні вчені: Д. Богиня, В. Бугайчук, І. Горбачова, О. Грішнова, В. Дієсперов, І. Джаїн, М. Долішній, М. Жибак, Г. Завіновська, С. Засанська, С. Злупко, О. Іляш, Е. Лібанова, В. Лич, М. Малік, Л. Михайлова, М. Новікова, С. Обіход, Т. Олійник, В. Онікієнко, І. Прокопа, П. Саблук, О. Шкільов, К. Якуба та ін. Проблеми формування та використання трудового потенціалу в сільському господарстві досліджують Е. Атаманюк, О. Бородіна, С. Кафлевська, О. Кузьмак, В. Міга, Т. Мисник, Т. Сус, Є. Ходаківський, В. Ярова та ін. Серед зарубіжних науковців ґрунтовні розробки в цьому напрямі здійснили Л. Едвінсон, М. Мелоун, К. Свейбі, Т. Стюарт, Ф. Тейлор та ін. Наукові дослідження проблем відтворення трудового потенціалу сільських територій розкривають лише загально економіку сільської місцевості, проте залишаються не висвітленими аспекти альтернативної зайнятості населення сільських територій у місцевих промислах. В умовах тривалої економічної кризи перед сільським соціумом постає потреба у перегляді та пошуку нових підходів щодо використання трудового потенціалу в альтернативних видах зайнятості, що забезпечуватиме розвиток механізму ринкових відносин в умовах диверсифікації сільської економіки. Тому цілком очевидно є необхідність дослідження тенденцій альтернативної зайнятості населення сільських територій у місцевих промислах як дотичної до сільського господарства галузі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Житомирського національного агроекологічного університету за темами: «Розробити і обґрунтувати стратегічні напрями та пріоритети формування конкурентоспроможного аграрного сектора економіки Північно-Західного регіону України» (номер державної реєстрації 0110U002406) та «Інноваційно-інвестиційні імперативи в сучасному агробізнесі» (номер державної реєстрації

0115U6604). В їх межах здобувачем обґрунтовано теоретико-методичні засади і розроблено практичні рекомендації щодо формування альтернативної зайнятості в процесі відтворення трудового потенціалу сільських територій.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування та удосконалення теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо формування альтернативної зайнятості в процесі відтворення трудового потенціалу сільських територій. Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- ідентифікувати сучасні теоретичні підходи щодо визначення поняття «трудоий потенціал сільських територій», розкрити його складові та інтерпретувати у контексті внутрішньосистемної взаємодії з такими компонентами, як соціальна, екологічна та виробнича;
- узагальнити та систематизувати комплекс показників і факторів відтворення трудового потенціалу сільських територій, у т. ч. на основі застосування альтернативних форм зайнятості;
- визначити тенденції та проблеми у використанні трудового потенціалу в сільському господарстві Житомирської області;
- дослідити сучасний стан розвитку альтернативних форм використання трудового потенціалу сільських територій;
- виявити та оцінити фактори впливу на зайнятість населення сільських територій;
- здійснити оцінку рівня зайнятості у сільському господарстві, неформально зайнятого населення й альтернативної зайнятості та спрогнозувати значення факторів на основі застосування економетричної моделі;
- розробити організаційно-економічний механізм відтворення трудового потенціалу сільських територій у контексті альтернативної зайнятості;
- обґрунтувати перспективні заходи щодо активізації альтернативної зайнятості у відтворенні трудового потенціалу сільських територій з позиції визначення пріоритетних напрямів розвитку сфери місцевих промислів.

Об'єктом дослідження є процес формування альтернативної зайнятості у відтворенні трудового потенціалу сільських територій.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів формування альтернативної зайнятості у відтворенні трудового потенціалу сільських територій.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження визначено системно-синергетичний підхід до вивчення процесів та явищ, за допомогою якого виявлені проблеми розглядаються з позиції цілісності і нерозривності об'єкта та середовища його існування, цілей і методів управління, засобів його моніторингу.

У ході дослідження використовувалися такі загальнонаукові та спеціальні методи: *абстрактно-логічний* (при вивченні сутності трудового потенціалу, формулюванні теоретичних узагальнень та висновків); *монографічний* (з метою поглибленого дослідження альтернативної зайнятості у відтворенні трудового

потенціалу сільських територій на прикладі позитивного досвіду вітчизняних та міжнародних формувань); *статистичний* (при здійсненні аналізу сучасного стану використання трудового потенціалу); *рядів динаміки* (при дослідженні зміни показників у часі); *соціологічний метод* (при зборі емпіричних даних для структурно-динамічної характеристики стану використання трудового потенціалу на селі та перспектив його формування); *метод детермінованого факторного аналізу* (при визначенні продуктивності праці та частки альтернативно зайнятих у промислі побічного лісокористування); *метод найменших квадратів* (для економіко-математичного моделювання та оцінки параметрів тенденцій зайнятості населення в сільському господарстві, неформальної та альтернативної зайнятості). *Графічний і табличний* прийоми використано з метою наочного представлення отриманих результатів.

Інформаційною базою дослідження стали наукові публікації вчених щодо формування, розподілу та використання трудового потенціалу; нормативно-правові акти щодо регулювання аграрного сектора економіки у сфері праці, зайнятості та соціально-трудова відносин; офіційні дані Державної служби статистики України, Головного управління статистики в Житомирській області; фінансова звітність сільськогосподарських підприємств та підприємств лісомисливського господарства; офіційні дані Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства; статистико-аналітичні матеріали міжнародних, європейських організацій (OECD, ILO) та результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, які визначають наукову новизну та відображають найвагоміші результати дослідження автора, включають такі наукові позиції:

вперше:

- розроблено алгоритм побудови кластерної моделі альтернативної зайнятості населення на сільських територіях, в основу якої покладено синергетичний підхід до формування інституційного забезпечення зайнятості, що враховує особливості використання природно-ресурсного потенціалу, економічні умови поглиблення виробничої спеціалізації та кооперування виробничо-збутової діяльності, історично-культурні цінності сільської місцевості та інші, що сприятиме створенню додаткових сфер (лісомисливських та рибних) промислів та розвитку самозайнятості, підвищенню рівня місцевого продовольчого забезпечення;

удосконалено:

- трактування змісту поняття «трудова потенціал сільських територій», що, в авторському розумінні, доповнюється такими складовими: самозайнятість, економічно активні та пасивні резерви самозайнятого населення, кваліфікаційний та освітній рівень, етично-моральні якості зайнятого населення та іншими, що, з одного боку, формує якісно новий тип працівника сільськогосподарської / несільськогосподарської галузі, з іншого боку, приводить до необхідності застосування і збереження

новітніх екологічних форм і методів господарювання на сільських територіях;

- методичний підхід до оцінки рівня використання трудового потенціалу на сільських територіях у сфері як сільськогосподарської, так і несільськогосподарської (альтернативної) зайнятості, яким враховано дію факторів впливу на формування процесів зайнятості, що дозволяє виокремити найбільш значущий індикатор трудової міграції населення та розробити заходи з мінімізації потенційного ризику відтоку трудових ресурсів з сільських територій;
- організаційно-економічний механізм відтворення трудового потенціалу, яким передбачено реалізацію основних етапів забезпечення альтернативної зайнятості, зокрема: планування, збір, обробка та аналіз даних для досягнення соціального, економічного та екологічного ефектів, що підвищує економічну ефективність використання трудових ресурсів на регіональному рівні та сприяє посиленню інтеграційних зв'язків територіальних громад, поширенню локальних ініціатив на сільських територіях;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні обґрунтування щодо удосконалення інституційного забезпечення альтернативної зайнятості у відтворенні трудового потенціалу сільських територій, які конфігурують заходи нормативного (розробка проекту державної обласної програми розвитку місцевих промислів), економічного (створення природно-рекреаційного заказника), організаційного (поєднання напрямів місцевих промислів у діяльності природно-рекреаційного заказника) та соціального (забезпечення сільського населення новими робочими місцями) характеру, що стимулюватиме розвиток соціально орієнтованого та екологічно безпечного підприємництва на сільських територіях;
- теоретичні та практичні рекомендації щодо диверсифікації економічної діяльності на сільських територіях, що сформовані на основі модернізованих послуг у місцевих промислах (нішкове агровиробництво, рекреаційний відпочинок, соціально-культурні заходи, виготовлення нестандартної продукції) для урізноманітнення сфер зайнятості.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані в роботі наукові результати доведено до рівня методичних пропозицій, практична реалізація яких на рівні підприємства, району, області сприятиме ефективності використання трудового потенціалу в сільському господарстві, а також підвищенню альтернативної зайнятості сільського населення.

Аналітичні матеріали та практичні рекомендації щодо відтворення трудового потенціалу сільських територій, поєднання видів місцевих промислів, на основі створення відповідного кластеру, знайшли схвалення в управлінні агропромислового розвитку Коростишівської районної державної адміністрації (довідка № 28/16 від 17.01.2017 р.).

Розроблені практичні пропозиції щодо диверсифікації виробництва та надання послуг на основі місцевих промислів у ПСП (ОВ) «Україна»

(Житомирська область, Лугинський район, смт Лугини), які сприяють зниженню сезонності в сільськогосподарській праці (довідка № 79 від 30.09.2016 р.) та ТОВ «ТЕРА РА» (Житомирська область, Ємільчинський район, с. Мала Глумча) у процесі розробки плану економічного розвитку підприємства (довідка № 4 від 16.02.2017 р.). Науково-практична цінність пропозицій автора показана в розробці модельного проекту природно-рекреаційного заказника ТОВ «УТМР» (м. Житомир) як урізноманітнення послуг мисливського промислу та створення додаткових робочих місць на базі мисливського господарства (довідка № 2 від 03.08.2016 р.).

Теоретико-методологічні узагальнення та практичні рекомендації щодо формування, розподілу та використання трудового потенціалу в сільському господарстві використовуються в навчальному процесі Житомирської філії Приватного вищого навчального закладу «Університет Сучасних Знань» при викладанні дисципліни «Економіка праці та соціально-трудова відносини» (довідка № 26 від 22.07.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом творчого наукового пошуку автора. Викладені в ній наукові положення, висновки і рекомендації отримані й аргументовані безпосередньо автором. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті положення, які є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні результати і висновки наукових досліджень апробовано у доповідях та обговореннях на Міжнародних науково-практичних конференціях: «Проблемы и перспективы социально-экономического развития в условиях глобализации» (Киров, Россия, 2014), «Органічне виробництво і продовольча безпека» (Житомир, 2015), «Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи» (Київ – Житомир, 2015), «Менеджмент суб'єктів господарювання: проблеми та перспективи розвитку» (Житомир, 2015), «Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України» (Житомир, 2015), «Родові поселення – механізм формування державних пріоритетів розвитку сільських територій України в умовах євроінтеграції» (Житомир, 2016), «Проблемы эффективного управления государством» (Тбилиси, Грузия, 2016), «Проблемы науки, общества и государства» (Тбилиси, Грузия, 2017); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «XXXVIII наук.-практ. міжвуз. конф., присвячена Дню університету ЖДТУ» (Житомир, 2013), «Кооперативні читання» (Житомир, 2014), «Екологічні та соціально-економічні аспекти розвитку економіки» (Миколаїв, 2014), «Формування стратегії розвитку аграрного сектора регіону» (Житомир, 2014), «Економіка і фінанси: аналіз тенденцій та перспективи розвитку» (Дніпропетровськ, 2014, 2015), «Особливості формування ефективної інноваційно-інвестиційної моделі розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання» (Житомир, 2014); науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та молодих вчених «Наукові читання – 2017» (Житомир, 2017).

Публікації. Основні положення та результати дисертації опубліковано у 27 наукових працях загальним обсягом 8,13 друк. арк., з яких 26 – одноосібні

(7,88 друк. арк.), у т. ч. 7 – у наукових фахових виданнях України, 2 з яких включено до міжнародних наукометричних баз, 4 – у міжнародних наукових періодичних виданнях, 16 – у інших наукових виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (213 найменувань), додатків. Обсяг основного тексту становить 206 сторінок, містить 36 таблиць і 17 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі – **«Теоретико-методичні підходи до процесу відтворення трудового потенціалу та альтернативної зайнятості на сільських територіях»** – розкрито теоретичну сутність трудового потенціалу сільських територій та альтернативної зайнятості; розроблено системно-синергетичний підхід до обґрунтування соціально-економічної сутності альтернативної зайнятості в процесі відтворення трудового потенціалу сільських територій; систематизовано чинники та особливості відтворення трудового потенціалу; досліджено методичні підходи до оцінювання трудового потенціалу працівників підприємств аграрного сектора; запропоновано методичку оцінки соціально-економічних показників за фазами відтворення трудового потенціалу сільських територій, процес формування альтернативної зайнятості у відтворенні трудового потенціалу сільських територій.

Дослідження сутності понять «трудоий потенціал сільських територій» та «альтернативна зайнятість» на основі всебічного огляду, узагальнення і співставлення наукових джерел дозволило виокремити системно-синергетичний підхід, у якому поєднуються ключові фази відтворення трудового потенціалу – формування, розподілу та використання. Встановлено, що для безперервного відтворення необхідно найбільш обґрунтовано підходити до фаз розподілу та використання трудового потенціалу, які в процесі руху робочої сили, вдосконалення знань та навичок, а також самовираження і мотивації, що стимулюються гідною оплатою праці, спроможні забезпечити якісне формування трудового потенціалу.

Аргументовано, що важливим системним явищем у відтворенні трудового потенціалу є альтернативна зайнятість, особливо як фактор його ефективного використання. При цьому альтернативна зайнятість за своїми ознаками охоплює перехід у фазах відтворення трудового потенціалу, формуючи цінну властивість, що здатна вивести сільські території на якісно новий рівень розвитку. Відповідний процес відбувається через вмотивованість сільських громад до розвитку альтернативних видів зайнятості. Враховуючи природно-ресурсні фактори, різноманітність оновлених сервісів у сфері послуг при ефективному використанні трудового потенціалу неодмінно знайде відображення в диверсифікації та зміцненні сільської економіки.

Виявлено, що процес відтворення трудового потенціалу є адаптивним до умов зайнятості, що представлена місцевими промислами, виробництвом продуктів харчування першої необхідності, державним сектором підтримки

сільських громад, сферою послуг, соціальною та інформаційно-суспільною сферами. Альтернативна зайнятість виступає взаємодоповнюючою категорією до трудового потенціалу та передбачає зайнятість населення в дотичних до аграрного сектора підгалузях: місцевих промислах, народних ремеслах, сфері послуг і роздрібній торгівлі, сфері тимчасового розміщення та організації харчування, враховуючи територіальну специфіку та природно-ресурсний потенціал. Поряд із розглянутими підходами до сутності трудового потенціалу та альтернативної зайнятості, проаналізовано теоретичні розробки даної проблеми та виявлено, що трудовий потенціал сільських територій представлений самозайнятістю, економічно активними та пасивними резервами самозайнятого населення, кваліфікаційним та освітнім рівнем, етично-моральними якостями зайнятого населення та іншими, що, з одного боку, формує якісно новий тип працівника сільськогосподарської / несільськогосподарської галузі, з іншого боку, приводить до необхідності застосування і збереження новітніх екологічних форм і методів господарювання на сільських територіях.

На системній основі обґрунтовано, доповнено та структуровано ключові чинники впливу на трудовий потенціал у фазах формування, розподілу та використання. Фаза формування визначається передусім як кількісними, так і якісними чинниками, що відображають статеву-вікову структуру та професійно-кваліфікаційний рівень сільського населення, а відтак характерні для неї особистісні чинники. На стадії розподілу трудового потенціалу визначальними є чинники, які характеризують рух робочої сили. Фаза використання трудового потенціалу представлена структурою зайнятих працівників у підприємствах аграрного сектора різних організаційно-правових форм власності та господарювання, що визначаються внутрішньогосподарськими чинниками: економічними, організаційними, кадровими, технологічними. Опосередковано впливають зовнішні чинники, а саме: демографічні, економічні, науково-технічні, політико-правові, суспільно-політичні, культурологічні, екологічні та природні.

Обґрунтовано методику оцінки трудового потенціалу за фазами відтворення, що передбачає використання для оцінки процесу відтворення трудового потенціалу сукупності його основних показників-індикаторів, які взаємно відображають реальні можливості зайнятих у галузі сільського господарства. Виявлено, що основними соціально-економічними показниками-індикаторами за фазами відтворення трудового потенціалу виступають: у фазі використання (відношення частки осіб передпенсійного віку до частки осіб молодого віку; питома вага зайнятих у сільському господарстві, що мають вищу освіту; питома вага зайнятих у галузі сільського господарства; відношення середньомісячної зарплати працівників до прожиткового мінімуму), у фазі розподілу (рівень безробіття сільського населення; рівень зайнятості сільського населення; коефіцієнт навантаження незайнятого населення на одну заявлену вакансію в сільському господарстві), у фазі формування (обсяг ВВП на одного працівника; продуктивність праці в сільському господарстві). Отже, відтворення трудового потенціалу сільських

територій являє собою процес за фазами становлення кількісно-якісного складу зайнятого населення, що відображений у показниках соціально-економічного розвитку, на які впливають державні регулятори, а саме: соціальні гарантії, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум для працездатних осіб тощо.

У другому розділі – **«Оцінка альтернативних видів зайнятості у відтворенні трудового потенціалу сільських територій»** – висвітлено структурні особливості використання трудового потенціалу в аграрному секторі та проаналізовано основні аспекти його використання; досліджено основні тенденції формування ринку праці в аграрній сфері; здійснено оцінку альтернативних форм використання трудового потенціалу; проведено комплексне дослідження та оцінку ефективності індикаторів впливу на відтворення трудового потенціалу в сільському господарстві та альтернативних сферах діяльності.

Матеріальне заохочення (система оплати праці) є найважливішим мотивом до високопродуктивної праці та фактором відтворення трудового потенціалу, що спонукає зайняте населення працювати з максимальною віддачею, стимулюючи економіку країни. Вагомий вплив заробітної плати пояснюється тим, що через її механізм забезпечуються першочергові потреби для нормальної життєдіяльності населення з метою ефективного відтворення трудового потенціалу наступними поколіннями, які нині за складних умов стимулювання зайнятості задовольняються недостатньо. Попри стійку динаміку зростання середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві Житомирської області, в середньому у 2005–2015 рр. її рівень залишався на 0,5 % нижчим, ніж в Україні, проте майже у 2,3 раза перевищував прожитковий мінімум. Зазначене не сприяє формуванню мотивації та привабливості праці в сільському господарстві. Рівень середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві Житомирської області у 2015 р. був на 3,3 % вищим, ніж у сільському господарстві України, а також майже у 2,5 раза перевищив прожитковий мінімум. У 2015 р. середньорічне зростання заробітної плати у сільському господарстві України становило майже 22 % у порівнянні з 2014 р. Незважаючи на це, підвищення заробітної плати у сільському господарстві на 16,5 % перевищувало середній показник в області. На відміну від зростання показника середньорічного зростання заробітної плати у сільському господарстві, середній її рівень залишається одним із найнижчих в Україні, що вказує на нівелювання функції стимулювання та відтворення трудового потенціалу.

Результати емпіричного дослідження тенденцій та процесів зміни стану трудового потенціалу в аграрному секторі, отримані при проведенні соціологічного опитування персоналу сільськогосподарських підприємств Житомирської області, засвідчили, що 40 % опитаних керівників вважають, що на сьогоднішній день мінімальна заробітна плата сільськогосподарських працівників має перебувати в межах 3,5–4,0 тис. грн, 30 % респондентів відмічають, що вона має коливатися в межах 4,0–7,0 тис. грн, 15 % схильні до розміру 7,0–10,0 тис. грн і більше. При цьому серед основних напрямів подолання проблеми зайнятості сільського населення більшість респондентів

(42,3 %) вбачає пошук індивідуальних варіантів самозайнятості, напрям вертикальної інтеграції сільськогосподарських виробників з переробними та обслуговуючими підприємствами обрали 25 % опитаних керівників, 20,5 % респондентів вважають доцільним розвиток місцевих промислів як альтернативних видів зайнятості у сільській місцевості. Дослідження оцінки альтернативних форм використання трудового потенціалу сільських територій вказує, що найбільший розвиток серед місцевих промислів мають мисливство та побічне лісокористування.

На основі аналізу основних індикаторів відтворення трудового потенціалу встановлено, що питома вага зайнятих у сільському господарстві Житомирської області зменшилася на 0,93 в.п., несуттєво зросли основні регулятори зайнятості: відношення середньомісячної заробітної плати до прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати зросло на 0,33 в.п. та 0,31 в.п. відповідно. Продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах області зросла на 40 %. В ході проведеного детермінованого факторного аналізу впливу альтернативної зайнятості в розрізі промислу побічного лісокористування виявлено, що продуктивність праці в 2015 р., порівняно з 2011 р., збільшилась за рахунок зростання продуктивності праці альтернативно зайнятого населення.

Встановлено, що продуктивність праці сільського населення є індикатором нарощування та зміцнення резерву трудового потенціалу і в цілому конкурентоспроможності економіки області. Це пояснюється тим, що сільське населення в сезонний період зайняте збором та реалізацією другорядної лісової продукції. При цьому на продуктивність праці в сільському господарстві впливає рівень альтернативної зайнятості. Зокрема факторний детермінований аналіз впливу альтернативної зайнятості в розрізі економічної діяльності дотичного до сільського господарства промислу побічного лісокористування вказує, що збільшення на 1 % частки альтернативно зайнятих у промислах забезпечує зростання продуктивності праці на 0,48 тис. грн (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив альтернативної зайнятості на продуктивність праці в промислі побічного лісокористування Житомирської області, 2011–2015 рр.

Показник	2011 р.	2015 р.	Відхилення		Вплив факторів, розрахований логарифмічним методом, тис. грн
			+, -	%	
Продуктивність праці, тис. грн	9,6	15,2	5,6	168,8	x
Продуктивність праці в альтернативній зайнятості, тис. грн	23,51	40,35	16,84	171,6	10,31
Частка альтернативно зайнятих, (n), %	0,01	0,011	0,001	110,0	0,48

При цьому спостерігається нарощування та зміцнення резерву трудового потенціалу і конкурентоспроможності області через альтернативну сільську зайнятість у місцевих промислах. Отже, виникає об'єктивна необхідність створення ефективної системи відтворення трудового потенціалу, яка враховуватиме як потреби населення, так і фактори економічного, соціального, організаційного, екологічного, природно-ресурсного впливу на активізацію альтернативної зайнятості та сприятиме поступовому поліпшенню умов праці і життя сільського населення.

У третьому розділі – «**Напрями відтворення трудового потенціалу в контексті активізації альтернативної зайнятості сільських територій**» – сформовано організаційно-економічний механізм відтворення трудового потенціалу сільських територій; здійснено прогноз перспективи використання трудового потенціалу в сільському господарстві, неформальному секторі економіки та альтернативній зайнятості; запропоновано структуру кластеру місцевих промислів; виділено напрями завдань та принципів відтворення трудового потенціалу в місцевих промислах; запропоновано проект Державної обласної програми з розвитку місцевих промислів як інструменту альтернативної зайнятості та представлено модельний проект організації природно-рекреаційного заказника як елементу інноваційного використання природних ресурсів у підгалузі промислів структури аграрного сектора.

Сформований організаційно-економічний механізм відтворення трудового потенціалу сільських територій в процесі реалізації включає п'ять послідовних етапів та передбачає відслідковування факторів впливу на зайнятість сільського населення, а також вибір широкого спектру заходів зі стимулювання та розвитку місцевих промислів. Специфічним принципом даного механізму є природно-ресурсний взаємозв'язок сільського, лісового та водного господарства, що зумовлює зайнятість населення у відповідних галузях та формування широкого спектру послуг на основі ведення місцевих промислів. За результатами дослідження факторів впливу на використання трудового потенціалу в сільському господарстві (на прикладі Житомирської області) сформовано матрицю прогнозних значень факторів впливу на зайнятість населення в сільському господарстві (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця прогнозних значень факторів впливу на зайнятість населення в сільському господарстві Житомирської області

Рік	Капітальні інвестиції в сільське господарство, тис. грн (x_1)	Чисельність зайнятого населення в сільськогосподарських підприємствах, тис. осіб (x_2)	Середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві, грн (x_3)	Чисельність економічно активного населення, що проживає в сільській місцевості, тис. осіб (x_4)
2017	$7,957 \cdot 10^5$	26,158	3074,57	509,724
2018	$8,214 \cdot 10^5$	29,292	3320,299	508,003
2019	$9,959 \cdot 10^5$	33,396	3566,028	506,855

Результати прогнозу вказують на те, що найбільший рівень впливу на зайнятість населення у сільському господарстві має заробітна плата (коефіцієнт детермінації – 0,217) та чисельність економічно активного населення у сільській місцевості (коефіцієнт детермінації – 0,193); середній – чисельність зайнятих на сільськогосподарських підприємствах (коефіцієнт детермінації – 0,089); найнижчий – обсяг інвестицій у сільське господарство (коефіцієнт детермінації – 0,064).

За результатами прогнозування неформально зайнятого населення сільських територій встановлено, що найбільший вплив має фактор доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, найнижчий – доходи від продажу сільськогосподарської продукції, спонукаючи тим самим населення шукати зайнятість в альтернативних сферах діяльності. Прогнозне дослідження альтернативної зайнятості та фактора впливу кількості тимчасових лісокористувачів дозволило побудувати трендову модель:

$$Y(t) = 37,872 + 20,551 \times t^{0.7} + 34,037 \times \sin(0,7 \times t)$$

Прогнозні інтервали для середнього значення:

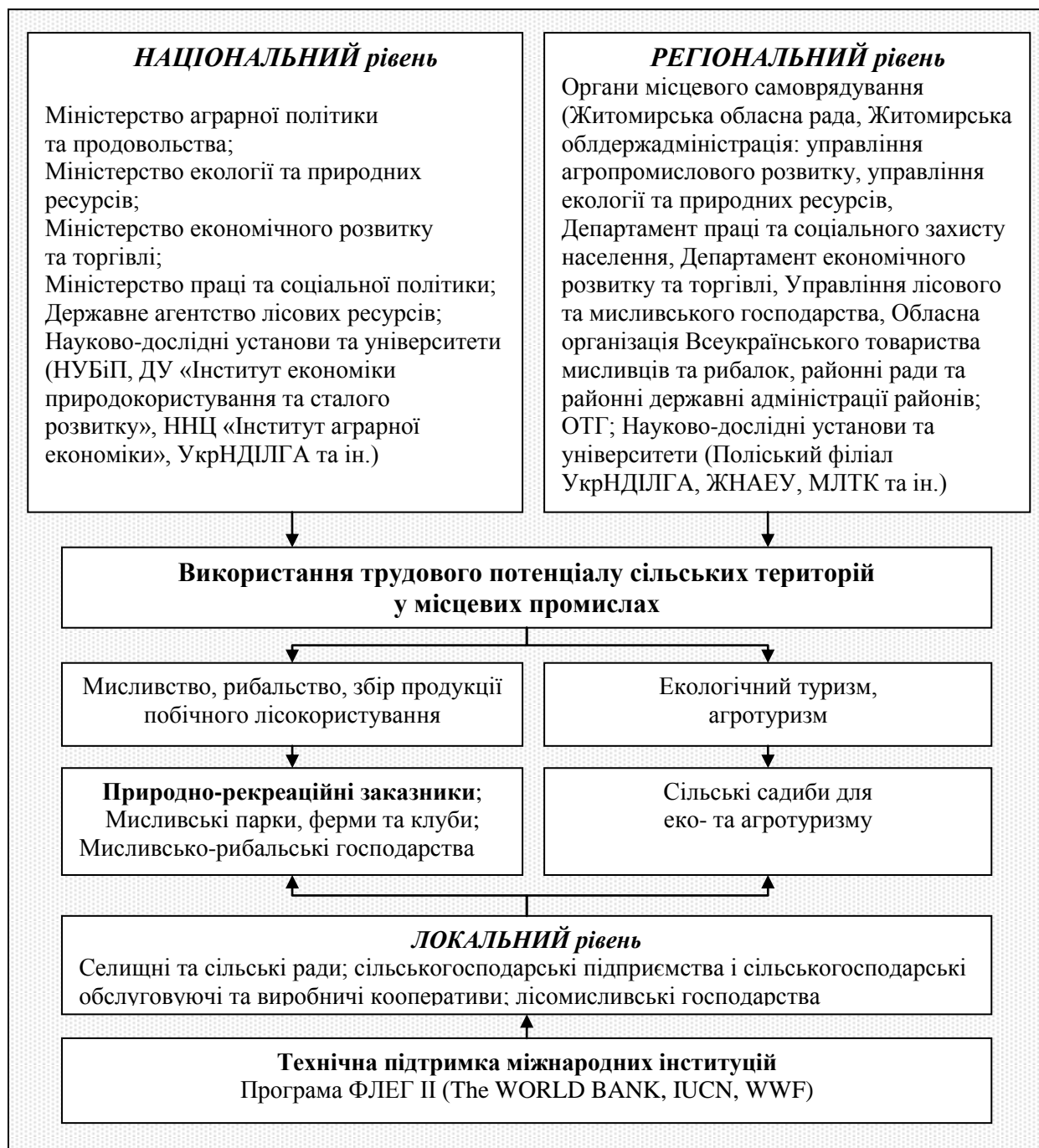
$$d\omega_1 = (Ypr_1 - \sigma s_1; Ypr_1 + \sigma s_1) = (96,007; 172,237)$$

$$d\omega_2 = (Ypr_2 - \sigma s_2; Ypr_2 + \sigma s_2) = (102,412; 224,058)$$

$$d\omega_3 = (Ypr_3 - \sigma s_3; Ypr_3 + \sigma s_3) = (105,657; 257,571)$$

На основі побудованої моделі розраховано кількість лісокористувачів у Житомирській області на перспективу: на 2017 р. – 134 особи (з ймовірністю 99 % не менше 96 осіб та не більше 172 осіб); на 2018 р. – 163 особи (з ймовірністю 99 % не менше 102 осіб та не більше 224 осіб); на 2019 р. – 182 особи (з ймовірністю 99 % не менше 106 осіб та не більше 258 осіб).

Використання у процесі аналітичного дослідження методичних підходів відтворення трудового потенціалу сільських територій дозволяє стверджувати, що активізацію трудового потенціалу та альтернативної зайнятості забезпечує розвиток місцевих промислів, які перебувають у нерозривному зв'язку з природно-ресурсним потенціалом та аграрним сектором. З огляду на це, сформовано структуру кластера місцевих промислів, процес реалізації якого включає три послідовні етапи: 1) формування кола потенційно зацікавлених структур та визначення пріоритетних напрямів розвитку кластера; 2) підготовка спільних документів організаційного характеру з чітким визначенням прав та обов'язків його учасників, а також розподіл функцій між ними; 3) проведення зборів учасників, на яких узгоджується керівництво кластера та укладається угода про ведення спільної діяльності. Функціонування кластера здійснюватиметься на національному, регіональному та місцевому рівнях на засадах технічної підтримки міжнародних інституцій. В основу кластера покладено створення природно-рекреаційного заказника, що максимально забезпечуватиме корисну зайнятість в альтернативних сферах діяльності сільського населення (рис. 1).

Рис. 1. Структура кластера місцевих промислів

Формування кластера місцевих промислів передбачає взаємодію та взаємодоповнення окремих ланок усіх рівнів впливу на відтворення трудового потенціалу сільських територій через види здійснення місцевих промислів та вибір ведення організаційно-виробничої структури, в межах яких сільська громада обирає собі те, що матиме найбільшу цінність у розвитку альтернативної зайнятості, раціональному природокористуванні, а також надаватиме можливість відслідковувати зміни конкурентного середовища і коригувати відповідно до них організацію та надання послуг для рекреантів.

Доведено, що функціонування напрямів місцевих промислів, незалежно від організаційно-виробничої структури, має здійснюватися за державної підтримки. Принципами відтворення трудового потенціалу сільських територій у місцевих промислах, як виду альтернативної діяльності, є: вертикальна співпраця сільських та селищних рад з районними та обласними органами місцевого самоврядування в сприянні альтернативної сільської зайнятості, зокрема в місцевих промислах; створення громадських ініціативних груп (підприємців), що мають бажання провадити власну справу в даному напрямі; надання консультативно-дорадчої підтримки при районних держадміністраціях; включення до обласних законопроектів (стратегій соціально-економічного розвитку області, цільових програм розвитку малого та середнього бізнесу) засад регулювання та провадження економічної діяльності в сфері місцевих промислів; вдосконалення управління в сфері соціально-трудова відносин через врахування концепції «флексік'юріті» та впровадження міжнародної практики механізму соціального партнерства.

На фоні законодавчої бази практична реалізація альтернативної зайнятості в місцевих промислах знайшла відображення лише в обласній Державній програмі з розвитку малого та середнього підприємництва. З огляду на це, розроблено Проект Державної програми з розвитку місцевих промислів як інструменту альтернативної зайнятості, який сформовано з урахуванням як суспільних потреб, так і потреб раціонального природокористування. У проекті серед основних стимулюючих заходів розвитку альтернативної зайнятості виокремлено: сприяння самодостатності територіальних громад перед вибором видів ведення альтернативної зайнятості при ефективному використанні наявних природних ресурсів; подолання диспропорції у соціально-економічному розвитку сільських територій; досягнення якомога більшої альтернативної зайнятості сільського населення за місцем проживання.

Застосування запропонованої моделі проекту природно-рекреаційного заказника, в якому різнобічно поєднані види альтернативної діяльності, може стати наочним прикладом ефективного відтворення трудового потенціалу сільських територій у місцевих промислах, який дає змогу розвивати малий бізнес та сприяє альтернативній зайнятості. Результати проведеного дослідження дозволили визначити можливий рівень економічного, соціального та екологічного ефектів із урахуванням наявних ресурсів; спрогнозувати доходи від діяльності; сформулювати широкий спектр послуг для рекреантів та досягнення високого рівня продуктивності праці й прибутку природно-рекреаційного заказника.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні та поглибленні теоретико-методичних засад, а також розробці практичних рекомендацій щодо формування альтернативної зайнятості у відтворенні трудового потенціалу

сільських територій. Це дозволило отримати наукові висновки, що відображають рівень виконання завдань та характеризуються науковою новизною.

1. Трудовий потенціал сільських територій слід розглядати з урахуванням таких складових: самозайнятість, економічно активні та пасивні резерви самозайнятого населення, кваліфікаційний та освітній рівень, етично-моральні якості зайнятого населення та інших, що, з одного боку, формує якісно новий тип працівника сільськогосподарської / несільськогосподарської галузі, з іншого – приводить до необхідності застосування і збереження новітніх екологічних форм і методів господарювання на сільських територіях. Реалізація даного підходу сприятиме ефективному використанню трудових ресурсів, становленню альтернативної зайнятості через трансформацію організації діяльності та надання послуг у місцевих промислах. Альтернативна зайнятість сільських територій є зайнятістю населення, що пов'язана з дотичними до аграрного сектора підгалуззями: місцевими промислами, народними ремеслами, сферою послуг і роздрібною торгівлею, враховуючи територіальну специфіку та природно-ресурсний потенціал.

2. Методика оцінки відтворення трудового потенціалу сільських територій базується на визначенні факторів системи соціально-економічних показників за фазами формування, розподілу та використання трудового потенціалу, на яку впливають державні регулятори. Чітке розмежування та взаємодія основних факторів впливу на використання трудового потенціалу (заробітна плата, кількість зайнятого населення в сільському господарстві, чисельність економічно активного населення) при ефективному прогнозуванні тенденцій за допомогою математичного інструменту – методу найменших квадратів, здатні задати орієнтацію до мотиваційних дій населення, високої результативності організації праці для досягнення корисної зайнятості.

3. Емпіричне обстеження використання трудового потенціалу в аграрному секторі Житомирської області засвідчило, що 40 % опитаних керівників вважають, що на сьогоднішній день мінімальна заробітна плата сільськогосподарських працівників має перебувати в межах 3,5–4,0 тис. грн, 30 % респондентів відмічають, що вона має коливатися в межах 4,0–7,0 тис. грн, 15 % схильні до розміру 7,0–10,0 тис. грн і більше. Водночас особлива увага з боку керівництва приділяється питанню альтернативної зайнятості та вимагає паралельного застосування в аграрному виробництві та індивідуальних варіантах самозайнятості. Встановлено, що серед напрямів використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств існує можливість розвитку місцевих промислів у виробничому процесі. Враховуючи зазначене, обґрунтовано доцільність створення організаційно-економічного механізму відтворення трудового потенціалу, який базується на оцінюванні факторів впливу на зайнятість, визначенні порядку вибору широкого спектру заходів зі стимулювання та розвитку місцевих промислів.

4. В результаті детермінованого двофакторного аналізу виявлено вплив альтернативної сільської зайнятості на продуктивність праці. Зокрема, в 2015 р. продуктивність праці в промислі побічного лісокористування збільшилась на

71,6 %, порівняно з 2011 р. Незначне зростання частки зайнятих працівників (тимчасових лісокористувачів) на 10 % не призвело до зниження продуктивності праці в альтернативних сферах зайнятості. З огляду на це, існує потреба в державному регулюванні та сприянні розвитку альтернативної зайнятості населення сільських територій у місцевих промислах на засадах малого та середнього підприємництва, враховуючи принципи гнучкості праці, а також екологічні засади в технології виробництва продукції та наданні послуг.

5. Стратегічне передбачення тенденцій зайнятості населення сільських територій лежить у площині вектора зайнятості в сільському господарстві, на який найбільший вплив здійснюють фактори чисельності зайнятого населення в сільському господарстві та середньомісячної заробітної плати. Формування вектора неформальної зайнятості залежить від чисельності населення в сільській місцевості та вектора альтернативної зайнятості, що залежить від кількості лісокористувачів. Отримані результати прогнозування сприятимуть корегуванню окремих елементів зайнятості у процесі діяльності підприємств аграрного сектора та уможливають визначення оптимального співвідношення інструментів мотивації до участі в місцевих промислах і стимулювання альтернативної зайнятості.

6. З метою здійснення систематичних та цілеспрямованих заходів з активізації трудового потенціалу сільських територій в альтернативних сферах діяльності, враховуючи природно-рекреаційний потенціал сільських територій, доцільним є формування кластера місцевих промислів як перспективної моделі ефективного використання трудового потенціалу та альтернативної зайнятості населення сільських територій. Функції та завдання запропонованого кластера структуровані за рівнями впливу – національний, регіональний та локальний.

7. Перспектива підвищення ефективності альтернативної зайнятості потребує впровадження відповідних механізмів державного регулювання і підтримки. Ефективність заходів державного регулювання слід оцінювати за такими індикаторами: вертикальна співпраця сільських та селищних рад з державними органами обласного рівня; створення громадських груп підприємців-лісокористувачів; надання консультативно-дорадчої підтримки ініціативним підприємцям в органах місцевого самоврядування; державна підтримка використання трудового потенціалу в місцевих промислах; вдосконалення управління у сфері соціально-трудова відносин через принципи гнучкості ринку праці; впровадження міжнародної практики механізму соціального партнерства.

8. Пріоритетом використання трудового потенціалу та альтернативної зайнятості сільського населення є створення природно-рекреаційного заказника, що стимулюватиме сільську економіку, залучатиме молодь до проживання і виробничої діяльності на сільських територіях; мотивуватиме підприємців-початківців до альтернативних видів діяльності; надаватиме послуги в різних напрямках організації відпочинку, науково-пізнавальних цілях, міжнародному співробітництві та сприятиме розвитку сільського дорадництва, забезпечуючи економічний, соціальний та екологічний ефекти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

В іноземних наукових періодичних виданнях та наукових фахових виданнях України, віднесених до міжнародних наукометричних баз:

1. Яворська А. В. Синергетичні підходи до оцінки ефективності системи відтворення трудового потенціалу сільських територій. *Інноваційна економіка*. 2014. Вип. 4 (53). С. 159–164 (0,60 друк. арк.).
2. Яворська А. В. Формування системи ринку праці в сільському господарстві регіону. *Економіка АПК*. 2015. № 6. С. 108–114 (0,69 друк. арк.).
3. Шестакова А. В. Соціально-економічний аспект мотивації розвитку місцевих промислів на територіях посиленого екологічного навантаження. *Biodiversity after the Chernobyl Acciident. Part II. The scientific proceeding of the International network Agrobionet*. 2016. С. 206–210 (0,32 друк. арк.).
4. Шестакова А. В. Оценка и прогнозирование воспроизводства трудового потенциала в сельском хозяйстве региона Полесья. *Международный научный журнал «Прогресс»*. Тбилиси, 2016. № 1/2. С. 61–66 (0,41 друк. арк.).
5. Шестакова А. В. Прогнозирование и моделирование факторов влияния на неформальную и альтернативную занятость региона Полесья. *Международный научный журнал «Экономика»*. Тбилиси, 2016. № 11/12. С. 68–76 (0,31 друк. арк.).
6. Шестакова А. В. Проблемы и пути решения альтернативной занятости в регионе. *Международный научный журнал «Прогресс»*. Тбилиси, 2017. № 1/2. С. 61–64 (0,29 друк. арк.).

У наукових фахових виданнях України:

7. Яворська А. В. Економіко-статистичні аспекти ведення мисливського господарства в Житомирській області. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 13. С. 409–414 (0,46 друк. арк.).
8. Яворська А. В. Мисливське господарство як напрям розвитку місцевих промислів. *Вісн. Житомир. нац. агрокол. ун-ту*. 2013. № 1/2 (37), т. 2. С. 355–363 (0,44 друк. арк.).
9. Яворська А. В. Особливості зайнятості та відродження трудового потенціалу. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 6. С. 46–51 (0,59 друк. арк.).
10. Шестакова А. В. Відтворення трудового потенціалу сільського населення на основі концепції «флексік'юріті». *Вісн. Житомир. нац. агрокол. ун-ту*. 2015. № 2 (51), т. 2. С. 198–207 (0,57 друк. арк.).
11. Шестакова А. В. Інституційне забезпечення розвитку альтернативної зайнятості Полісся. *Вісн. Житомир. нац. агрокол. ун-ту*. 2016. № 1 (55), т. 3. С. 414–420 (0,47 друк. арк.).

В інших наукових виданнях:

12. Яворська А. В. Діагностика трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств та напрями його удосконалення. *Особливості формування ефективної інноваційно-інвестиційної моделі розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання*. зб. матер. II Міжнар. наук.-

практ. конф. (Житомир, 20–21 лист. 2014 р.). Житомир: ЖДТУ, 2014. С. 367–369 (0,12 друк. арк.).

13. Яворська А. В. Природно-ресурсний потенціал як основа розвитку органічного виробництва. *Органічне виробництво і продовольча безпека*: зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 23 квіт. 2015 р.). Житомир: Полісся, 2015. С. 333–337 (0,28 друк. арк.).

14. Яворська А. В. Аграрна освіта як складова інституціонального середовища інтелектуальної економіки. *Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю (Житомир, 15 трав. 2015 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2015. С. 191–195 (0,18 друк. арк.).

15. Яворская А. В. Оценка формирования трудового потенциала сельскохозяйственных предприятий территорий допустимого радиационного загрязнения. *Менеджмент суб'єктів господарювання: проблеми та перспективи розвитку*: зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 11–13 чер. 2015 р.). Житомир: ЖДТУ, 2015. С. 240–243 (0,13 друк. арк.).

16. Шестакова А. В. Фактори впливу на ефективність відтворення трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Житомирщини. *Економіка і фінанси: аналіз тенденцій та перспективи розвитку*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Дніпропетровськ, 13 лист. 2015 р.). Дніпропетровськ: ДДАУ, 2015. С. 244–246 (0,12 друк. арк.).

17. Шестакова А. В. Соціально-економічні аспекти дослідження щодо побічного лісокористування в контексті розвитку місцевих промислів. *Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 17–18 лист. 2015 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2015. С. 873–875 (0,24 друк. арк.).

18. Шестакова А. В. Роль місцевих промислів у багатофункціональному розвитку сільських територій. *Родові поселення – механізм формування державних пріоритетів розвитку сільських територій України в умовах євроінтеграції*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 22 квіт. 2016 р.). Житомир: Рута, 2016. С. 115–116 (0,10 друк. арк.).

19. Шестакова А. В. Проблемы и перспективы развития сельских местных промыслов в Украине. *Проблемы эффективного управления государством*: сб. матер. Междунар. науч. конф. (Тбилиси, Грузия, 15 нояб. 2016 г.). Тбилиси: Прогресс, 2016. С. 89–90 (0,17 друк. арк.).

20. Шестакова А. В. Проблеми та перспективи розвитку напрямів альтернативної зайнятості сільського населення. *Наукові читання – 2017*: наук.-теорет. зб. науково-практ. конф. науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та молодих вчених (Житомир, 15 бер. 2017 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2017. Т. 3. С. 262–265 (0,22 друк. арк.).

21. Шестакова А. В. Основные принципы формирования альтернативной занятости: региональный аспект. *Проблемы науки, общества и государства*: Сб. материалов XXVII Междунар. науч. конф. (Тбилиси, Грузия, 22 февр. 2017 г.). Тбилиси: Прогресс, 2017. С. 57–58 (0,15 друк. арк.).

22–27. *Інші наукові публікації за темою дисертації (1,17 друк. арк.).*

АНОТАЦІЯ

Шестакова А. В. Альтернативна зайнятість у відтворенні трудового потенціалу сільських територій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Житомирський національний агроекологічний університет Міністерства освіти і науки України, Житомир, 2018.

У дисертаційній роботі досліджено та узагальнено науково-теоретичні аспекти, обґрунтовано практичні рекомендації щодо відтворення трудового потенціалу сільських територій в альтернативних видах зайнятості. Запропоновано авторське трактування поняття «трудоий потенціал сільських територій». Обґрунтовано підходи та запропоновано методику оцінки соціально-економічних показників за фазами відтворення трудового потенціалу сільських територій. Сформовано організаційно-економічний механізм відтворення трудового потенціалу сільських територій. На основі застосування економетричної моделі визначено фактори впливу на зайнятість у сільському господарстві, неформальному секторі економіки та альтернативну зайнятість. Запропоновано структуру кластеру місцевих промислів на національному, регіональному та місцевому рівнях за допомогою технічної підтримки міжнародних інституцій. Акцентовано увагу на доцільності організації діяльності природно-рекреаційного заказника як елемента активізації альтернативної зайнятості та ефективного відтворення трудового потенціалу на сільських територіях. Обґрунтовано цілі та завдання державної програми розвитку місцевих промислів.

Ключові слова: альтернативна зайнятість, трудовий потенціал, відтворення трудового потенціалу, сільські території, місцеві промисли, організаційно-економічний механізм, кластер.

АННОТАЦИЯ

Шестакова А. В. Альтернативная занятость в воспроизводстве трудового потенциала сельских территорий. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Житомирский национальный агроэкологический университет Министерства образования и науки Украины, Житомир, 2018.

В диссертационной работе обобщены теоретико-методологические и научно-прикладные аспекты формирования альтернативной занятости в воспроизводстве трудового потенциала сельских территорий. Сформировано авторское определение понятия трудового потенциала сельских территорий, которое, в авторском понимании, дополняется такими составляющими: самозанятость, экономически активные и пассивные резервы самозанятого населения, квалификационный и образовательный уровень, нравственно-моральные качества занятого населения и другими, что, с одной стороны,

формирует качественно новый тип работника сельскохозяйственной / несельскохозяйственной отрасли, с другой стороны, ведет к необходимости применения и сохранения новейших экологических форм и методов хозяйствования на сельских территориях. Альтернативная занятость сельских территорий является занятостью населения, которая связанная с причастными к аграрному сектору подотраслями: местными промыслами, народными ремеслами, сферой услуг и розничной торговлей, учитывая территориальную специфику и природно-ресурсный потенциал.

Сравнительная оценка научных подходов к сущности и воспроизводству трудового потенциала позволила выделить системно-синергетический подход, который предусматривает исследование альтернативной занятости в воспроизводстве трудового потенциала не только во взаимодействии его элементов и факторов с внешней и внутренней средой, но и отображает сам процесс взаимодействия альтернативной занятости с отдельными фазами воспроизводства трудового потенциала. Проанализированы существующие методические оценочные подходы и предложена авторская методика оценки социально-экономических показателей воспроизводства трудового потенциала сельских территорий, на которые имеют влияние государственные регуляторы, а именно социальные гарантии – минимальная заработная плата и прожиточный минимум.

Разработан методический подход к оценке уровня использования трудового потенциала на сельских территориях в сфере как сельскохозяйственной, так и несельскохозяйственной (альтернативной) занятости, который учитывает действие факторов влияния на формирование процессов занятости. Предложенная методика позволяет выделить наиболее значимый индикатор трудовой миграции населения и разработать меры по минимизации потенциального риска оттока трудовых ресурсов из сельских территорий. Усовершенствован организационно-экономический механизм воспроизводства трудового потенциала сельских территорий, этапы реализации которого будут предусматривать достижение социального, экономического и экологического эффектов, повышение экономической эффективности использования трудовых ресурсов на региональном уровне, способствовать усилению интеграционных связей территориальных общин и распространению локальных инициатив на сельских территориях.

В результате прогнозирования эконометрической модели исследовано, что наибольшее влияние на занятость в сельском хозяйстве имеют показатели численности занятого населения на сельскохозяйственных предприятиях и средней заработной платы; на занятость в неформальном секторе экономики – доходы от предпринимательской деятельности и количество временных лесопользователей в альтернативной занятости. Предложено применение структуры кластера местных промыслов как инструмента альтернативной занятости воспроизводства трудового потенциала сельских территорий на национальном, региональном и местном уровнях с помощью технической поддержки международных институций. Разработанная структура кластерной модели местных промыслов учитывает особенности природно-ресурсного

потенциала, экономические условия углубления производственной специализации и кооперирования производственно-сбытовой деятельности, исторически-культурные ценности сельской местности и другие стратегические направления роста сельской экономики.

Акцентируется внимание на целесообразности организации деятельности природно-рекреационного заказника как элемента активизации альтернативной занятости и эффективного использования трудового потенциала сельских территорий. Обоснованы теоретические и практические рекомендации по диверсификации экономической деятельности на сельских территориях, которые сформированы на основе модернизированных услуг в местных промыслах (нишевое агропроизводство, рекреационный отдых, социально-культурные мероприятия, изготовление нестандартной продукции) для разнообразия сфер занятости и увеличения рабочих мест. Определены ориентиры относительно государственной программы развития местных промыслов как направления альтернативной занятости с учетом территориальной специфики и природно-ресурсного потенциала.

Ключевые слова: альтернативная занятость, трудовой потенциал, воспроизводство трудового потенциала, сельские территории, местные промыслы, организационно-экономический механизм, кластер.

SUMMARY

Shestakova A. V. Alternative employment in reproduction of labor potential of rural territories. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in economic sciences, in specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Zhytomyr National Agroecological University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr, 2018.

The author researches and summarizes the scientific and theoretical aspects and justifies practical recommendations for reproduction of labor potential in rural territories in alternative types of employment. Author's interpretation of the concept of "Labor potential of rural territories" is proposed. The author justifies approaches and proposes methods of socio-economic indices estimation under the phases of rural territories labor potential reproduction. The organizational and economic mechanism of rural areas labor potential reproduction is formed. The factors influencing employment in agriculture, the informal sector of the economy and alternative employment are determined on the basis of implementation of the econometric model. The structure of the cluster of local crafts is proposed at the national, regional and local levels through the technical support of international institutions. The attention is focused on the feasibility of organization activity of natural recreational reserve as an element of activation of alternative employment and efficient reproduction of labor potential in rural territories. The researcher justifies goals and objectives of the state program of local crafts development.

Key words: alternative employment, reproduction of labor potential, rural territories, local crafts, organizational and economic mechanism, cluster.

Підписано до друку 02.01.2018
Папір друкарський. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 0,9. Формат 60x90/16.
Наклад 100 примірників. Зам. № 2.
Віддруковано з готових оригіналів-макетів автора
у Житомирському комунальному книжково-газетному видавництві «Полісся».
10008, м. Житомир, вул. Шевченка 18-а.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру: серія ЖТ № 5 від 26.02.2004 р.